

ЗА СЪСТАВА НА ЗАЛОЖЕНОТО ТЪРГОВСКО ПРЕДПРИЯТИЕ

ГЕОРГИ В. ГЕОРГИЕВ*

Катедра „Гражданскоправни науки“

Резюме: Анализът изследва значението на състава на търговското предприятие, което е обект на особен залог. Анализират се релевантните моменти, към които следва да се определи съдържанието на заложеното предприятие – при вписване на залога и впоследствие – при вписване на започването на изпълнение спрямо търговското предприятие като съвкупност или върху отделни негови елементи. Изследвано е в детайли съдържанието на заложеното търговско предприятие – основните видове активи, по отношение на които има спорове в доктрината дали принадлежат към него, както и в частност относно предприятието на едноличния търговец, което се отличава с редица особености. Задълженията на предприятието и фактическите отношения също попадат в обхвата на анализа и тяхната релевантност е обсъдена в светлината на бъдещо изпълнение върху предприятието.

Ключови думи: търговско предприятие, особен залог, състав на търговското предприятие, значението на състава на предприятието, вписване на пристъпване към изпълнение.

* Асистент по гражданско и семейно (търговско) право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

OVER THE CONTENT OF THE CHARGED COMMERCIAL ENTERPRISE

GEORGI V. GEORGIEV*

Civil Law Sciences Chair

Abstract: This paper examines the significance of the content of the commercial enterprise, which is subject to a charge. It is analyzed what are the relevant moments at which this content should be clarified for the sake of the valid enforcement of the enterprise charge – upon registration of the charge and subsequently – upon registration of the commencement of enforcement vis-à-vis the enterprise as a whole or in respect of specific assets. It is further analyzed the content of the charged enterprise – the major types of assets, on which there are disputes in the doctrine, as well as the issue regarding the enterprise of the sole trader in particular, which has more peculiarities. The obligations of the enterprise and the goodwill fall also within the scope of the analysis and their relevance is considered in the light of the prospective enforcement of the charge.

Key words: enterprise, charge, content of the enterprise, significance of the content of the enterprise, registration of enforcement of enterprise charge.

I. Уводни бележки

Значението на състава на обремененото със залог търговско предприятие е релевантно за правото по редица причини – то касае обхвата на обезпечението, като обуславя практическия ефект от реализацията му, поради което е и определящият фактор за ефективността на залога на предприятие като вид особен залог, учреден по реда на Закона за особените залози (ЗОЗ). Правната уредба на съдържанието на търговското предприятие се състои от правила, относими към два момента – на първо място, при учредяването на залога чрез вписването в търговския регистър по партидата на залогодателя, с оглед възможността за осигуряване на неговата противопоставимост чрез вписване на залога и в особените регистри, водени за отделните активи от него – по чл. 21, ал. 3 ЗОЗ, а на второ място – към момента на вписване в търговския регистър на пристъпването към изпълнение. Налице е изрично уреден в чл. 46 ЗОЗ способ за удовлетворяване на обезпечения кредитор чрез разпоредителна сделка с цялата тази динамична съвкупност от права, задължения и фактически отношения, както и от обособена част от нея. В нашето право няма друго реално обезпечение, което да дава такова правомощие на кредитор с договорно обезпечение – да продаде цялата съвкупност или елементи от нея, която съвкупност не е еднородна такава, както при залога на другите видове съвкупност по ЗОЗ, а разнородна и, както ще бъде аргументирано в настоящото изложение, при корпоративните търговци обхваща цялото им имущество.

* Assistant Professor in the Company Law at the Faculty of Law, Sofia University „St. Kliment Ohridski“.

Ефектът на упражняването на заложеното право чрез продажба на цялото предприятие на залогодателя – корпоративно юридическо лице – не е непознат на римското право – той е сходен с този от изпълнението върху имуществото на длъжника по преторското право от средата на последния век преди новата ера. Наред с изпълнението върху личността на длъжника чрез отвеждането му в частния затвор на кредитора, преторското право уредило възможността за изпълнение върху цялото имущество на длъжника чрез придобиване на фактическа власт върху него от кредиторите и последващата му продажба като съвкупност на един купувач – *emptor bonorum*¹.

Припознаването на залога на предприятие като едно от основните обезпечения, учредявани от търговци за финансиране на дейността им, се дължи в най-голяма степен на възможността това обезпечение да се реализира бързо, по извънсъдебен път от кредитора и да обхваща целия състав на заложеното предприятие. Затова и именно въпросът за принадлежащите към заложеното имущество права, задължения и фактически отношения е от ключово значение – защото иначе ефективният способ за изпълнение няма да постигне целите си, ако междувременно съвкупността е изпразнена от съдържание или лишена от основните си активи, чрез използването на които в обикновената дейност се обезпечава функционирането на предприятието като стопанска единица.

II. Съдържание на заложеното търговско предприятие

1. Действие на вписване на залога на предприятие

Актуалната редакция на чл. 2 ЗОЗ урежда правопораждащо за заложния кредитор действие на вписването на учредяването на залога на предприятие по партидата на залогодателя в търговския регистър. В случай, че бъде извършено вписване на залога и в Централния регистър на особените залози (ЦРОЗ), последното ще е нищожно², доколкото в този регистър не следва да бъдат извършвани вписвания на залог на предприятие и на дружествени дялове, за които търговският регистър е „предвиденият друг регистър“ – това изрично е уредено в чл. 21, ал. 1 ЗОЗ. Изводът е неоспорим и предвид употребата на разделителния съюз „или“ в чл. 2, ал. 1, съгласно която залогът се учредява чрез вписване в ЦРОЗ или в предвидения друг регистър. Вписването във вторичните – специални регистри, които се водят за отделните елементи от предприятието – нотариалните книги – за недвижими имоти; Централен депозитар – за безналични ценни книги; регистрите на Патентното ведомство – за правата върху обекти на интелектуална собственост и други, не е от зна-

¹ Така Андреев, Михаил. Римско частно право. 7. изд. София: Софи-Р, 1993, с. 132.

² Така **Найденев**, Борислав. Особени залози. 3. доп. и прераб. изд. София: Фенея, 2000, с. 95; **Калайджиев**, Ангел. Облигационно право. Обща част. 7. изд. София: Сибис, 2016, с. 736.

чение за възникване на залога на търговско предприятие, предвид изричния текст на чл. 2 ЗОЗ.

Някои автори поддържат, че заложеното право при залог на предприятие не възниквало върху отделните елементи от предприятието, ако освен в търговския регистър, залогът на предприятие не е вписан и в съответните вторични регистри³. Тази теза се обосновава със съображението, че ако липсва вписване в особения регистър за съответния актив от предприятието, разпореждането на залогодателя с този актив ще е законосъобразно и противопоставимо на заложния кредитор, тъй като той нямало да има залог върху тези елементи. Това тълкуване не може да бъде подкрепено. С договора за залог в полза на залогодателя се учредява заложен право върху един, макар и хетерогенен по състава си, обект – динамична съвкупност от права, задължения и фактически отношения, а не отделни заложни права върху всяка от съставните ѝ единици. Затова и отвъд всякакво съмнение е, че залогът на търговско предприятие се учредява чрез вписването му единствено в търговския регистър, имащ качеството „предвиден друг регистър“ на основание чл. 21, ал. 2 ЗОЗ, като с вписването в този първичен регистър завършва фактическият състав на учредяването на обезпечението „залог на търговско предприятие“⁴. Да се приеме, че вписването в търговския регистър не е последният елемент от фактическия състав на учредяването на заложеното право, означава да се допише правилото на чл. 2, като се прибави и вписването в съответните специални регистри към необходимите действия за учредяване на залога – подход, който е в очевидно противоречие с позитивноправната уредба.

Може да се обобщи, че при вписване на залога в търговския регистър заложеното право обхваща съвкупността с всички нейни съставни елементи, които ще бъдат анализирани по-долу, като липсата или наличието на вторични вписвания в регистрите за тези активи не влияе на валидното възникване на заложеното право. Към втория определящ момент обаче – вписването на пристъпване към изпълнение, на основание чл. 21, ал. 3 ЗОЗ във връзка с чл. 7 и чл. 8, ал. 4 ЗОЗ може да се приеме, че заложеното право ще обхваща следните категории права и активи⁵:

- принадлежащите към предприятието към деня на вписване на пристъпването към изпълнение елементи, без значение дали по отношение на тях са извършени вторични вписвания в специалните регистри, водени за тях;

³ Така **Иванов**, Димитър. Особеният залог в българското право. София: Сиела, 2017, с. 71.

⁴ В този смисъл **Василев**, Ивайло. Вписване на договори за особен залог върху търговско предприятие. *Собственост и право*, 2018, № 7.

⁵ Доколкото именно от правата, а не от задълженията на предприятието може да се удовлетвори кредиторът, акцентът е поставен именно върху активите като съставен елемент от съвкупността.

- тези елементи от предприятието, които вече са отчуждени от залогодателя чрез сделки, които не са в кръга на обикновената му дейност по занятие (чл. 7 ЗОЗ) и за които заложният кредитор не е дал съгласие по реда на чл. 8, ал. 4 ЗОЗ, за които елементи при учредяване на залога е извършено и вписване на залога на предприятие във водените за тях вторични регистри – отчуждаването им от предприятието е непротивопоставимо на заложния кредитор на основание изричното правило в чл. 8, ал. 4 ЗОЗ;
- Както и всички елементи, които са станали част от заложеното предприятие след вписването на пристъпване към изпълнение, без значение дали придобиването им от залогодателя е вписано в съответните специални регистри, водени за тях.

От анализа на съдържанието на понятието „търговско предприятие“ по смисъла на чл. 15 от Търговския закон (ТЗ) може да бъде направен изводът, че обектът на залога е съвкупността от права, задължения и фактически отношения, която представлява самостоятелен обект на правото, в голяма степен именно благодарение на уредбата на залога като една от възможните сделки с нея, респективно – като обект на извънсъдебно изпълнение от заложния кредитор по специалния закон.

1.1. Заложното право, което се учредява с вписването на залога в търговския регистър по електронната партида на залогодателя, обхваща съвкупността като такава, въпреки хетерогенния ѝ характер⁶, като именно тя е обект на залога, а не отделните ѝ елементи⁷. Както бе изяснено, съвкупностите, годни да бъдат заложени по ЗОЗ, са динамични такива и поради това се характеризират с променливия си състав, като константна величина е наличието на съвкупността, без да е определящо за съществуването на заложното право върху нея конкретното ѝ съдържание. Едва с вписване на пристъпването към изпълнение върху однородната съвкупност се ограничава динамичният ѝ характер, но само по отношение на възможността за разпореждане с елементи от нея, без да се предотвратява разпространето на заложното право върху попадналите след вписването нови обекти.

При учредяването на залога той обхваща няколко категории елемента:

- на първо място, това са такива елементи от предприятието, за които се водят съответни специални регистри и за които се извършва вписване на залога в тях;

⁶ **Найденев**, Борислав, цит. съч., с. 76 посочва, че за разлика от залога върху однородни съвкупности, залогът на предприятие обхваща и задълженията в предприятието, за които задължения, след продажбата на предприятието, отговаря купувачът.

⁷ Така **Калайджиев**, Ангел. Облигационно право. Обща част. 7. изд. София: Сиби, 2016, с. 732.

- на второ място – такива, за които се водят регистрите и не се извършва вписване;
- на трето място – елементи от предприятието, за които не се водят специални регистри.

Правното значение на вписването във вторичните регистри се свежда до това, че действието по вписване на заложеното право в тези специални регистри не обуславя възникването на заложеното право, което съществува върху заложеното имущество дори и залогът да не е вписан в специалния регистър. Така, за да обхване заложеното право цялото търговско предприятие е достатъчно залогът да бъде учреден чрез вписване в търговския регистър, като за възникването на заложеното право върху отделните активи е без значение дали се водят регистри за тях или не, както и когато са налице такива регистри за фактическия състав на учредяването на заложеното право е ирелевантно дали е налице вписване на залога в тях. Дори и в случаите, в които съществуват специални регистри за съответните елементи от предприятието и е извършено вписване на залога в тях, извършването на сделка с тях по реда на чл. 7 или със съгласие на кредитора по чл. 8 ЗОЗ ще доведе до погасяване на заложеното право, с оглед напускането от елемента на съвкупността, която е обект на залога. Ако обаче при извършени вторични вписвания, сделките с активите не попадат в хипотезите на чл. 7 или чл. 8 ЗОЗ, залогът ще тежи върху тях и след отделянето им от съвкупността, без значение кой е собственикът им.

На следващо място, залогът на предприятието обхваща съдържащите се в него елементи при учредяването му, както и ще се разпростре върху придобитите такива след вписването на залога по партидата на залогодателя в търговския регистър. Заложеното право обхваща и новите елементи *ipso facto* – с придобиването на право на собственост върху тях или когато по друг начин залогодателят стане техен титуляр – например, при права върху интелектуална собственост с постигане на съответната защита на благото чрез регистрация на патент, марка или изобретение.

За да се противопостави залогът по отношение на тези активи, придобити след учредяването му, следва да бъде вписан в съответните регистри, водени за тях, ако има такива. Тоест, наред с първоначалното вписване на залога на предприятие в тези регистри, следва да се извършват и текущи такива за актуализация на обхвата на заложеното право – при придобиване на нови елементи, за които се водят регистрите, ако заложникът кредитор желае залогът му да бъде противопоставим на приобретателите на съответните елементи от предприятието.

Когато в предприятието бъдат включени права, спрямо които има тежести – обременени с ипотеки недвижими имоти, със залози вземания или движими вещи, конкуренцията между съществуващите обезпечения и заложеното право се решава съобразно реда на учредяването им, като заложеното право ще обхване и вече обременения с други тежести актив в именно това негово състояние.

1.2. Съгласно чл. 32, ал. 3 с вписването на пристъпване към изпълнение заложеното имущество преминава в разпореждане на зложния кредитор, като той има право да вземе мерки за запазването му, да го управлява и да го продаде. В заложеното търговско предприятие към този момент попадат всички активи, които са част от него, без значение дали за тях се водят вторични регистри и ако такива се водят – наличието или липса на вписване също са ирелевантни.

Наред с принадлежащите към предприятието права, задължения и фактически отношения, зложното право обхваща и тези елементи, за които са налице съответните регистри за тях, в които залогът на предприятие е включен и с които залогодателят е извършил сделки извън кръга на обикновената му дейност по занятие без съгласие на зложния кредитор, в резултат на които сделки трети лица придобиват права върху заложеното имущество, които са несъвместими със зложното право. Макар и да са напуснали патримониума на залогодателя, какъвто е типичният пример за такива сделки, чрез които третото лице придобива несъвместими със зложното право права върху обезпечението, върху съответните обекти на сделките продължава да тежи залогът на предприятие по силата на чл. 21, ал. 3 ЗОЗ.

Както бе изяснено при анализа на състава на търговското предприятие, при пристъпване към изпълнение зложното право не обхваща чужди движими вещи, тъй като чл. 78, ал. 1 от Закона за собствеността не намира приложение при залога на предприятие.

С новата алинея 5 на чл. 21 с измененията през 2016 година бе въведено изрично правило, касаещо приращенията върху недвижим имот на залогодателя, учредил залог на цялото си предприятие – предвидено е, че зложното право се разпростира и върху всички подобрения и приращения в имота, освен ако не е уговорено друго. Това уточнение бе необходимо, предвид възникналите спорове относно обхвата на ипотека, учредена върху имот, в който след това е построена сграда и зависимостта между точната индивидуализация на бъдещата сграда в акта за учредяване на ипотечното право и разпростиране на ипотечното право и върху нея, като в редица съдебни актове⁸ се възприемаше изискване за изрично препращане в ипотечния акт към вече одобрен инвестиционен проект за застрояване на терена, обосновавано със специалността на ипотека, съгласно чл. 166, ал. 2 от Закона за задълженията и договорите (ЗЗД). Съобразявайки наличието на практика на Върховния касационен съд (ВКС) в цитирания смисъл, която бе преодоляна впоследствие при решаването на този проблем⁹, с реформата в ЗОЗ от 2016 г. законодателят умело уреди

⁸ Вж. Решение № 39 от 24.03.2014 г. по гр. д. №5059/2013 г. на I г.о. на ВКС; Решение №11 от 25.07.2014 г. по гр. д. №4005/2013 г. III Г.О. на ВКС; Решение №142 от 01.07.2014 г. по гр. д. №396/2014 г. I Г.О. на ВКС;

⁹ В преобладаващата част от съдебните решения правилно се приема, че подробната индивидуализация на бъдещите сгради в ипотекирания имот не е условие за разпрости-

сходната хипотеза при залог на предприятие, в което е включен имот, за да се обезпечи правната сигурност и да се гарантират правата на заложния кредитор. И ако при ипотеката се касае за приращение върху самия имот – обект на ипотечното право, при залога на предприятие подобренията и приращенията са извършени косвено в него, а именно – в елемент от обезпечението, какъвто безспорно е попадащият в него недвижим имот, поради което въвеждането на такова правило бе наложително. В заключение, може да се обобщи, че в състава на предприятието при пристъпване към изпълнение ще попаднат и приращенията и подобренията върху имоти, собственост на залогодателя, без значение дали залогът е вписан в нотариалните книги.

На основание чл. 4, ал. 4 ЗОЗ в състава на търговското предприятие, служещо за удовлетворяване на пристъпилия към изпълнение заложен кредитор, ще се включат и новите вещи, получени в резултат на преработване и присъединяване на заложиени вещи.

ране на ипотеката и спрямо построената сграда. Така в Решение № 142/01.07.2014 г. на I г.о. на ВКС, съгласно което: „След като в договора изрично е посочено, че ипотеката разпростира действието си и върху сградата, която ще бъде построена в имота по одобрени строителни книжа, сградата е в достатъчна степен индивидуализирана, за да се приеме, че е налице яснота относно предмета на ипотеката. Изискването на чл. 166, ал. 2 ЗЗД е спазено. Пълната индивидуализация на сградата и на отделните обекти в нея към момента на учредяване на ипотеката е практически невъзможна, но доколкото застроенният имот по приращение принадлежи на същия собственик и след застрояването представлява единен обект на право на собственост следва да се приеме, че изискването на чл. 166, ал. 2 ЗЗД е спазено чрез посочване на местоположението, границите и площта на терена, както и на бъдещата сграда в него“. Така и в Решение № 39 от 24.03.2014 г., постановено по гр. д. № 5059/2013 г. на I ГО на ВКС: „Когато предмет на ипотеката е право на собственост върху терена, ипотеката разпростира действието си и върху бъдещите приращения върху имота във вид на новопостроени по време на действието на ипотеката сгради, ако при сключване на договора е постигнато съгласие ипотеката да има действие и спрямо бъдещите приращения“. В доктрината този въпрос е изследван от **Калайджиев, А.** При какви условия ипотечното право, учредено върху терен, ще има сила за сградите, построени върху терена. *Търговско право*, 2015, № 2, с. 33–37. Авторът аргументира тезата, че подобно изискване към препращане в ипотечния акт към одобрен инвестиционен проект не се съдържа в закона, като наличието на такъв проект може да послужи само като критерий за тълкуване на волята на страните, ако в ипотечния договор има такова препращане, но подчертава, че за спазване на изискването на чл. 166, ал. 3 ЗЗД е достатъчно в ипотечния договор сградата да бъде описана по начин, който позволява последващата ѝ индивидуализация. Теза в обратен смисъл се поддържа от **Ставру, Стоян**. Въпроси на българското вещно право. София: Феня, 2010, с. 272, който приема, че ипотеката ще има действие по отношение на бъдещата сграда, само ако е налице пълна идентичност между предмета на ипотеката и построената сграда, очевидно абсолютизирайки изискването за специалност на ипотеката в степен, която не съответства на целите на чл. 166 ЗЗД.

2. Състав на търговското предприятие

Ако изложеното по-горе определя теоретично и абстрактно състава на предприятието с оглед противопоставимостта на заложеното право, необходимо е да се изследва какви са, всъщност, конкретните права, задължения и фактически отношения, които се обхващат от залога поради принадлежността им към предприятието.

2.1. Преди всичко, трябва да се отговори на въпроса дали ще е налице залог на търговско предприятие само в случай че то съдържа кумулативно и трите елемента, описани в чл. 15 ТЗ – права, задължения и фактически отношения? Отговорът на този въпрос е безспорен – в литературата и съдебната практика преобладава гледището, че е отрицателен, защото предприятието ще е такова и ако съдържа само един от посочените елементи – дефиницията в чл. 15 не предполага кумулативното им наличие, а определя обхвата на понятието, като дефинира типичното му, но не и задължително съдържание¹⁰. Този извод не се променя от съдържанието на чл. 46, ал. 1 ЗОЗ, който реферира към предприятието като „свкупност от права, задължения и фактически отношения“ – ако се приеме, че свкупността от права и задължения, титуляр на които е търговецът и които са свързани с търговската му дейност, не представлява предприятие при липсата на фактически отношения, ще се въведе *contra legem* изискване за фактическа проверка от длъжностното лице по регистрацията към Агенция по вписванията на състава на търговското предприятие и в случай на липса на фактически отношения – ще е налице основание за отказ за вписване на залога на търговско предприятие или на отказ за вписване на пристъпването към изпълнение върху предприятието като такава свкупност, в случай че към момента на заявяването на съответното обстоятелство в предприятието не влизат и фактически отношения. На следващо място, залогът на предприятие често се учредява от специално създадено за конкретна инвестиционна цел търговско дружество и към момента на вписване на залога, който предхожда отпускането на кредита по главното правоотношение, дружеството не разполага с активи или пасиви, каквито ще възникнат в резултат на учредяване на заложеното право и усвояване на сума по кредита. Да се

¹⁰ **Калайджиев**, Ангел. Търговско право. Обща част. 3. доп. изд. София: Труд и право, 2015, с. 82 и цитираната от него съдебна практика. **Стефанов**, Георги. Търговско право. Обща част. 3. прераб. и доп. изд. Велико Търново: Абагар, 2016, с. 167 приема, че предприятие може да няма права и (или) задължения, но не и фактически отношения – поне в период на тяхното създаване. Последната теза е оспорима, на първо място, защото ако са в процес на създаване, то фактическите отношения все още не съществуват и на второ място – защото законът не поставя задължение за наличие на фактически отношения, за да се квалифицира предприятието като такова по смисъла на чл. 15 ТЗ. Това че фактическите отношения са присъщи на предприятието не води до извода, че липсата им ще доведе до промяна в правния режим на свкупността от права и задължения по чл. 15 ТЗ.

приеме, че кумулативното наличие на трите елемента е изискване на закона означава да се отрече приложимостта на залога на предприятие за новоучредени дружества, което противоречи и на икономическата логика на залога на предприятие.

2.2. Проблемите за състава на търговското предприятие и принадлежността на специфични активи към него са изследвани обстойно в правната книжнина¹¹, като се приема, че те могат да се обособят в две големи групи – имуществени права, които имат оценимо в пари съдържание и подлежат на счетоводно записване, както и неимуществени права – които нямат балансова стойност и не подлежат на парична оценка като самостоятелни обекти, но биват остойностявани като елементи от предприятието при сделки с него. В първата категория попадат облигационните и вещните права, парите, права върху ценни книги и обезпечителните права – заложни и ипотечни права, права по поръчителство, гаранции, менителнични ефекти, права на интелектуална собственост, правата по трудови договори и други. Сред неимуществените права са това на търговска фирма и неимуществените права на интелектуална собственост. За целите на настоящото изследване, предвид ограниченията за обхвата и обема му, няма да бъде отделяно специално внимание на определените като безспорни в теорията елементи от предприятието, като такова ще бъде насочено към някои специфични хипотези, които остават не напълно неизяснени.

2.3. Приема се за безспорно, че капиталът не е елемент от предприятието, тъй като представлява величина, която има единствено стойностно измерение и изпълнява опосредена гаранционна функция – индicia е за чистата стойност на имуществото на капиталовото търговско дружество¹². Съгласно Националните счетоводни стандарти¹³ в баланса на дружеството капиталът се води като пасив, а записаният, но невнесен капитал – актив. Следователно, трябва да се уточни, че капиталът действително не е имущество, а величина, но в предприятието попадат вземанията на капиталовото дружество към съдружниците или акционерите в него – за неизплатената част от вноската им, в която връзка чл. 191 ТЗ предвижда възможност в устава да се предвиди задължение на акционерите за даване на обезпечение за това тяхно задължение към дружеството, в производството по несъстоятелност е уредено задължение за синдика за събиране на невнесения капитал за попълване на масата на несъстоятелността – чл. 643 ТЗ.

¹¹ Вместо всички – **Калайджиев**, Ангел. Търговско право. Обща част, с. 79 и **Стефанов**, Георги. Търговско право. Обща част, с. 163

¹² **Герджиков**, Огнян. По въпроса за имуществото и капитала на търговските дружества. *Търговско право*, 2010, № 2, с. 10.

¹³ Загл. изм. – ДВ, бр. 3 от 2016 г., в сила от 01.01.2016 г. – т. 9 и сл.

2.4. Членствените права на търговеца в различни юридически лица попадат в обхвата на търговското предприятие, като примери за такива са тези, произтичащи от качеството съдружник в персонални и капиталови дружества, съответно – акционер в АД, членство в професионални организации и сдружения. По отношение на участието в корпоративните юридически лица – търговци, в предприятието на съдружника или акционер попадат всички членствени права и задължения, но решаващ е въпросът кои от тях ще бъдат обект на принудително изпълнение при реализация на залога на предприятие. Често неговият отговор необосновано се предпоставя от това дали с прехвърлянето на предприятието се прехвърлят и членствените права на отчуждителя. В съдебната практика и научната литература¹⁴ се приема, че прехвърлянето на търговското предприятие не води до прехвърляне на дяловите участия в персонални дружества и дружество с ограничена отговорност (а според съдебната практика – и в търговските дружества изобщо) – те оставали в собственост на дружеството – прехвърлител. В доктрината този извод правилно се аргументира с непрехвърлимия им характер, а в цитираната съдебна практика – неправилно с аргумента, че носител на членствените права е дружеството-съдружник, а не неговото търговското предприятие.

Необходими са уточнения в няколко насоки – на първо място, в търговското предприятие на търговеца юридическо лице попадат членствените права във всякакъв вид търговци по правно-организационната им форма – както в персонални и капиталови дружества, така и в кооперативните и междукооперативни предприятия.

Втора отграничителна линия трябва да бъде прокарана за настоящия анализ по отношение на това кои от тези права ще бъдат обект на изпълнение при реализация на залога на предприятието на залогодателя – спрямо участията в персонални дружества и ООД, предвид непрехвърлимостта им, лесно би могло да се поддържа, че те няма да послужат за удовлетворяване на кредитора, защото няма да са елемент от вече прехвърленото предприятие. Такъв извод обаче, направен и в съдебната практика – например, в Решение № 2102 от 06.10.2017 г. по т.д. № 1104/2017 г. на Софийски апелативен съд, ще е дълбоко неверен – той води до изключване а priori от обхвата на търговското предприятие на дяловете от събирателни, командитни дружества и дружества с

¹⁴ **Калайджиев**, Ангел. Търговско право, обща част, с. 97; **Стефанов**, Георги. Търговско право. Обща част, с. 188; Решение № 2102 от 06.10.2017 г. по т.д. № 1104/2017 г. на Софийски апелативен съд (неокончателно), в което се приема, че притежаваните от търговското дружество – залогодател дялове от капитала на друго дружество не се включват в обема на неговото търговско предприятие и не се засягат от действието на сключените транслативни или конститутивни сделки с предприятието. Ето защо учредяването на особен залог върху търговското предприятие на залогодателя само по себе си не водело до възникване на заложно право върху дяловете, притежавани от дружеството-залогодател от капитала на друго дружество.

ограничена отговорност – в пряко противоречие с уредбата в ЗОЗ, която не само ги определя като годни обекти на залог, но и предвижда специален ред за реализация на залога спрямо тях. Трябва да се подкрепи поддържаното в литературата виждане, че посочените членствени права са непрехвърлими и приобретателят на предприятието няма да стане техен титуляр, но тази теза е относима само за прехвърлителните сделки с предприятието по чл. 15 ТЗ и не съдържа извод за изваждане от оборота (в частност – от състава на заложеното търговско предприятие) на членствените права. Законодателят е предвидил две алтернативни възможности за заложения кредитор, обезпечен със залог на предприятие – да реализира залога като изпълнение върху предприятието като съвкупност или върху отделни негови елементи.

В първия случай, ако е извършено вписването по чл. 21, ал. 3 ЗОЗ на залога на предприятие и по партидите на дружествата, в които залогодателят има участие, той ще е оправомощен да продаде дяловете от дружествата по реда на чл. 45 – като отправи изявление за прекратяване на дружеството, в което залогодателят е съдружник, съгласно чл. 96 ТЗ или за прекратяване на участието на залогодателя в дружеството със заложения дял – по реда на чл. 125, ал. 2 ТЗ. Ако обаче заложникът кредитор не е вписал залога на предприятието по партидите на посочените дружества, продавайки предприятието като съвкупност, няма да прехвърли на купувача членствените права.

Във втория случай, заложникът кредитор отново ще има възможност да се удовлетвори от дяловете в други дружества, притежавани от залогодателя – като изпълни по реда на чл. 46, ал. 2 ЗОЗ върху отделни елементи от предприятието – каквито несъмнено са дяловете в персоналните дружества и ООД. Водещ в тези хипотези е интересът на заложения кредитор не да прехвърли на приобретателя правото на членство в дружествата, в които залогодателят има участие (което действително не е последица от реализация на залога на предприятие), а правото му да се удовлетвори и от тези активи като част от заложеното имущество, с цел да реализира по-голяма продажна цена, респективно да събере вземането си по реда за прекратяване на участието или на дружеството, предвиден в Търговския закон.

Интересен е въпросът, допустимо ли е придобиване на право на членство от приобретателя на продаденото по реда на ЗОЗ заложено предприятие на залогодателя – съдружник в ООД чрез уговорка в този смисъл в дружествения договор. Според мен, положителният отговор трябва да бъде предпочетен – по аналогия от допустимостта на наследяването на членствено правоотношение, ако има изрична уговорка за това в дружествения договор. Макар да е утвърдено виждането, че предмет на наследяване от наследниците на съдружника в ООД са не самите дружествени дялове, а имуществени права, свързани с притежаваните от наследодателя дялове, безспорно е, че наследниците на починалия съдружник не стават автоматично съдружници в дружеството – те не встъпват в членственото правоотношение, страна по което е бил насле-

додателят им, освен ако не бъдат приети от останалите съдружници, което ще учреди ново членствено правоотношение¹⁵. Изключение от това правило ще е налице при наличие на изрична уговорка за това в дружествения договор, съгласно която в случай на прехвърлителна сделка с предприятието на съдружник, включително и реализация на залог на предприятието в резултат на изпълнение по ЗОЗ, приобретателят на предприятието ще стане страна и по членственото правоотношение.

Не може да се сподели и разбирането, че с прехвърлянето на предприятие-то отчуждителят запазва членствените си права и в акционерно дружество¹⁶, преди всичко защото притежаваните от залогодателя легимационно-разпоредителни ценни книги, каквито са акциите, са елемент от търговското предприятие, като членственото право в акционерното дружество не се предпоставя от приемането на акционера за такъв, освен в случай на винкулирани акции. Нещо повече, членуването в акционерното дружество не е с оглед на личността на акционера¹⁷. След като права върху акциите могат да се наследяват¹⁸, съответно наследникът става страна по членственото правоотношение¹⁹, няма законово основание да се приеме противното за приобретателя на търговското предприятие, включително и на купувача при проведено изпълнение по ЗОЗ от заложния кредитор.

Както бе посочено, изводът за прехвърляне на членствените права на залогодателя – акционер, е обусловен от едно изискване – акциите да не са винкулирани, тоест, да няма ограничения за разпореждането с тях. Наличието на такива специални изисквания обаче не винаги ще води до невъзможност за прехвърлянето им, а само ако ограниченията са вписани по партидата в търговския регистър на акционерното дружество, в което залогодателят е акционер.

Доколкото определящ е принципът, че реалното обезпечение се реализира във вида, в което е било при учредяването му – тоест съобразно именно това фактическо и правно състояние на благото, след като акциите са били винкулирани при учредяването им, как да се прецени дали това обстоятелство е известно на заложния кредитор на акционера?

Безспорно е, че наличието на ограничение за прехвърлянето е известно на залогодателя – акционер, но това не прави заложния трето недобросъвест-

¹⁵ Така в Решение № 530 от 27.09.2007 г. по т.д. №283/2007 г., I т.о. на ВКС.

¹⁶ Така в Решение № 2102 от 06.10.2017 г. по т.д. № 1104/2017 г. на Софийски апелативен съд.

¹⁷ Така изрично в мотивите на Тълкувателно решение №2 от 27.12.2001 г. на ОСГТК на ВКС.

¹⁸ **Диков**, Любен. Търговско право. София: Печатница Балкан, 1925, с. 219; **Ланджев**, Борис. Правото на членство в акционерното дружество. София: Труд и право, 2000, с. 160.

¹⁹ Така **Русчев**, Иван. Върху наследяването на налични акции и на членствено правоотношение [онлайн]. Достъпна на <http://gramada.org/>

но лице, на което това обстоятелство може да бъде противопоставено. За да извърши проверка относно ограниченията спрямо акциите, притежавани от залогодателя, заложникът кредитор следва да провери наличието на вписване по отношение на подлежащите на вписване обстоятелства за елементите от предприятието в съответните вторични регистри. Такъв вторичен регистър за акциите е книгата на акционерите – водена от Централния депозитар за безналичните акции или от дружеството – за наличните акции. В чл. 179 ТЗ не се предвижда вписването в книгата на акционерите на ограничения за прехвърляне на акциите, следователно – не може да се изисква от заложникът кредитор да установи това обстоятелство от книгата на акционерите и липсата на такава проверка не може да има за последица противопоставимост на ограниченията.

Разпоредбата на чл. 174, ал. 2 във връзка с чл. 165, т. 3 ТЗ урежда задължение за вписване по партидата на акционерното дружество, в което е акционер залогодателят, на „особените условия“ за прехвърляне на акциите, чл. 7 от Закона за търговския регистър и регистъра на юридическите лица с нестопанска цел предвижда придаване на публичност на това обстоятелство, касаещо акциите, попадащи в заложеното предприятие. Следователно, във вторичния регистър – книгата на акционерите, особените условия за прехвърляне на акциите не подлежат на вписване и дори да бъдат вписани, това ще е без правно значение. Ако те обаче са вписани в търговския регистър по партидата на акционерното дружество, при справка в него заложникът кредитор е можел да установи наличието на ограничение. Поради това, без значение дали ограниченията за сделки с акциите са вписани в книгата на акционерите, ако такова вписване е извършено в търговския регистър, в полза на залогодателя ще е налице обезпечение върху винкулирани акции с всички произтичащи от това последици – няма да възникне членствено правоотношение за приобретателя на предприятието или на акциите като отделен негов елемент, спрямо който е проведено изпълнение, докато не се изпълни съответното условие, предвидено в устава – решение на съвета на директорите, съответно на общото събрание на акционерното дружество и т.н. Ако обаче особеното условие за прехвърляне на акциите не е вписано по партидата на емитента, то би следвало приобретателят да може да придобие акциите въпреки неспазването на това условие, предвидено в устава, и това придобиване да бъде противопоставимо на акционерното дружество.

В заключение, следва да се има предвид, че изложеното касае само хипотези на залог на безналични акции, доколкото книгата на акционерите се води от централния депозитар – тоест, налице е съответен специален регистър за тези активи. Изложеното обхваща както хипотези на извършено вписване в този специален регистър, в който случай залогът е противопоставим дори и акциите да не са вече част от търговското предприятие, така и при липса на такова вписване – ако акциите са собственост на залогодателя към пристъпването към изпълнение.

За налични акции, доколкото за тях не се води вторичен регистър, за да е противопоставим особенният залог на търговско предприятие на акционера, следва да бъде учреден и втори – търговски залог на акции по реда на чл. 310 ТЗ, по който ред залогодателят може и да изпълни, независимо от изпълнението върху предприятието – което би бил по-удачният от практическо гледище способ за изпълнение. Разбира се и без учредяването на търговски залог по чл. 310 ТЗ, ако наличните акции са част от предприятието към вписването на пристъпване към изпълнение от залогодателя, те ще бъдат прехвърлени като елемент от предприятието на неговия нов приобретател.

2.5. Макар да попадат в обхвата на търговското предприятие, няма да бъдат обект на

принудително изпълнение при реализацията на залога такива непрехвърлими членствени права като правото на членство в организации, за които има изисквания към членовете – например, относно дейността им, специфични изисквания за капиталова адекватност, брой, квалификация и опит на наети лица – например Камара на строителите, сдружения с нестопанска цел и други.

2.6. Специфично право, което попада в заложеното предприятие на акционерно дружество – залогодател, е и вземането за обезщетение за вреди, причинени на дружеството от членовете на управителните му органи по чл. 240а ТЗ. Доколкото се касае за обезщетение за причинени на дружеството вреди, което може да се претендира от акционера, действащ като процесуален субституент²⁰, именно дружеството е титуляр на правото и поради това то е елемент от заложеното търговско предприятие, който ще бъде обхванат от залога.

2.7. Следващ особен случай, касаещ състава на предприятието, е този за имуществото на залогодателя, по отношение на което е предявен успешно отменителен иск в производството по несъстоятелност или установителен такъв за нищожност – след като зложният кредитор е провел изпълнение по ЗОЗ – обхваща ли се то от зложното право и ще се ползва ли обезпеченият кредитор от привилегията си в тези случаи?

Първият възможен подход е да се приеме, че за исовете по чл. 646, ал.1 ТЗ, доколкото са установителни и имат за предмет нищожност на действията или сделките спрямо кредиторите на масата на несъстоятелността, поради което престацията, предмет на тези сделки или действия, попада в заложеното имущество и зложният кредитор може да се удовлетвори и от нея. В този порядък, ефектът от уважаването на исовете по чл. 646, ал. 2 и чл. 647 ТЗ ще е същият, доколкото се постига относителна недействителност, като за злож-

²⁰ Определение № 354 от 08.06.2017 г. по т. д. № 708 / 2017 г. на ВКС, I т.о.

ния кредитор правото на длъжника ще се счита за такова, спрямо което той има привилегия като обезпечен кредитор. Такова тълкуване обаче ще е *contra legem*, което обуславя прилагането на втори подход. Целта на посочените искове е защита на масата на несъстоятелността, затова, след като се е удовлетворил от предприятието преди откриването на производството по несъстоятелност, кредиторът е получил максимално допустимата защита като обезпечен такъв с особен залог по ЗОЗ. След като е предпочел да се удовлетвори по специалния закон извънсъдебно и е реализирал обезпечението си, зложният кредитор е изчерпил правата си като обезпечен кредитор с погасяване на обезпечението, което е последица от провеждането на изпълнение и то без значение дали се е удовлетворил изцяло. Ако е останал кредитор на несъстоятелния длъжник въпреки реализацията на особения залог, за остатъка от вземането си кредиторът ще се ползва от благоприятните за него съдебни решения по посочените искове, но вече като хирографарен кредитор на масата на несъстоятелността – защото обезпеченият характер на вземането му се е изгубил с реализация на обезпечението. В противен случай, под предлог за осигуряване на изпълнение върху търговско предприятие в неговата цялост (например, защото прехвърленото с нищожна сделка право никога не е напускало предприятието), ще се учреди несъществуваща по нашето право обща привилегия в полза на кредитора, която противоречи на специалната такава на обезпечения със залог кредитор или по-точно перпетуира последната и след погасяване на обезпечението.

Зложният кредитор с обезпечение залог на търговското предприятие на длъжника в несъстоятелност следва да се ползва от всички права на кредитор на несъстоятелността, включително да предявява отменителни искове и искове за установяване на нищожност, но вече в качеството му на необезпечен кредитор, а не на кредитор с обезпечено вземане, поради реализация на обезпечението – във вида, в който е било при изпълнението по съответния способ.

Аргумент за това се съдържа и в чл. 43, ал. 4 ЗОЗ, съгласно измененото съдържание на който, след откриване на производство по несъстоятелност, зложният кредитор може да се удовлетвори само в рамките на това производство – не може тепърва да пристъпи към изпълнение по ЗОЗ. При това положение, зложният кредитор ще се удовлетвори като привилегирован от извършената от синдика продажба на предприятието или елементи от него, а за остатъка – като необезпечен кредитор. Следователно, и в двете хипотези резултатът ще е един и същ, каквато е и целта на законодателя – започването на изпълнение по ЗОЗ преди откриването на производството по несъстоятелност не може да промени правното положение на обезпечения със залог върху предприятието кредитор.

2.8. Сред правата като елемент от предприятието попадат и тези, придобити от юридически лица – търговци по сделки, които не са търговски – например, търговецът е купувач по приватизационен договор, съгласно т. 1 от

ТР № 1 от 15.06.2010 г. по тълк. д. № 1/2009 г. на ВКС, ОСТК, предвид изложените по-горе съображения. Няма законово основание от предприятието да бъдат изключени правата, придобити не във връзка с упражняването на занятие от търговеца, тоест по сделки, които не са търговски, защото този подход би бил в противоречие с чл. 15 ТЗ, чл. 46 ЗОЗ, уреждащ удовлетворяването на заложния кредитор от предприятието като съвкупност, както и чл. 21, ал. 3 ЗОЗ, съгласно който договорът за залог на търговско предприятие е противопоставим на трети лица, придобиващи права върху отделни активи на заложеното предприятие, когато е вписан и в съответния специален регистър, който се води за такива активи – очевидно законодателят не допуска изключение от противопоставимостта на залога, ако е налице вписване в съответния особен регистър за актива.

2.9. Редица особености са налице относно състава на предприятието на едноличния търговец, който е титуляр на своето имущество, част от което е търговското предприятие, но последното не го изчерпва, доколкото представлява обособено за целите на търговската му дейност имущество.

Особеностите на състава на предприятието на едноличния търговец като обект на залог касаят основно критерия, който обособява предприятието от останалото имущество – обстоятелството дали конкретно право (а не само вещно – към което реферира чл. 22, ал. 3 от Семейния кодекс) или задължение е свързано с упражняването на търговската дейност и е „включено в търговското предприятие“ – съгласно чл. 22, ал. 3 от семейния кодекс (СК). От значение за изясняване на съдържанието на предприятието като обект на залога е не само принадлежността на конкретен вид права, каквито са вещните, но и на останалите категории права, както и на задължения и фактически отношения – доколкото целта и съдържанието на уредбата в СК са приложими за тях, разбира се.

Както се посочва и в коментарната литература²¹, въпросът кога един обект е включен в търговското предприятие остана неизяснен и след постановяването на ТР № 2 от 27.12.2001 г. на ОСГТК на ВКС, а с включването на двете кумулативни изисквания в новия семеен кодекс, отново е на дневен ред. Семейният кодекс изисква, за да не попадат в съпружеската имуществена общност, вещните права да са придобити по време на брака за упражняване на търговската дейност на съпруга – едноличен търговец, както и да са включени в неговото предприятие. Критерият „включен в предприятието“ е възприет от законодателя и в други нормативни актове – в ЗОЗ се уреждат правните последици от „включването в заложеното търговско предприятие“ при последващ залог на такъв актив – чл. 14, разпространето на заложното право върху

²¹ Герджиков, Огнян, Ангел **Калайджиев**, Камелия **Касабова**, Таня **Бузева**, Александър **Кацарски**. Коментар на Търговския закон. Кн. първа. Чл. 1-112. София: Софи-Р, 2000, с. 311.

всички подобрения и приращения в имота, включен в заложеното предприятие – чл. 21, ал. 4, както и правото на заложен кредитор на въвод по чл. 522 от Гражданския процесуален кодекс (ГПК) в имот на залогодателя, включен в търговското му предприятие. Гражданският процесуален кодекс изрично изключва възможността за спиране на изпълнението по искане на длъжника по реда на чл. 454, ако последният е едноличен търговец и принудителното изпълнение е насочено към вещ, включена в търговското му предприятие.

В съчиненията, посветени на семейното право, е изяснено, че Семейният кодекс (СК) от 2009 г. възприема като критерий не как е придобито имуществото – дали в резултат на упражняване на търговска дейност от съпруга-търговец (каквото бе разрешението по Семейния кодекс от 1986 г., както е изяснено в ТР № 2 от 27.12.2001 г. на ОСГТК на ВКС), а единствено с оглед целта, за която е придобито – да е предназначено за обслужване на търговията²². По отношение на второто изискване – субективното право да е включено в предприятието, се поддържат две схващания – според първото, такова включване е налице при осчетоводяването на актива в счетоводните книги, като при спор съдът, включително и чрез анализ на заключение на съдебно-счетоводна експертиза, ще установи дали е налице такова осчетоводяване, следователно – активът е част от предприятието.²³ Алтернативната теза се състои в отричане на самостоятелното правно значение на това изискване на СК, като се обосновава, че то е само пояснение за това, че се касае за права, придобити наистина за стопанска дейност на дадения съпруг²⁴. Именно второто виждане заслужава подкрепа по следните съображения, които са съобразени с позитивноправната уредба, съдържаща се в цитираните нормативни актове от различни области на правно регулиране.

Данъчното законодателство урежда въпроса в чл. 27 от Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ) за целите на данъчното облагане на едноличния търговец, като заглавието на разпоредбата е „използване на лично имущество на физическото лице за дейност като едноличен търговец“. Текстът изрично предвижда правото на едноличния търговец (неуместно обозначен в текста като „физическо лице – собственик на предприятието на ЕТ, с оглед провеждане на разграничение дали физическото лице действа като гражданскоправен субект или с оглед търговското си качество) да включи в предприятието си придобити от него движими и недвижими вещи, които не са в режим на съсобственост или са част от съпругеска имуществена общност. За целта се изисква завеждане в счетоводството на едноличния търговец на

²² **Матеева**, Екатерина. Семейно право на Република България. София: ВСУ Черноризец Храбър, 2010 с. 127.

²³ **Матеева**, Екатерина. Цит. съч., с. 129; **Марков**, Методи. В: **Ненова**, Лиляна Семейно право. Нова редакция М. **Марков**. Кн. първа. София: Софи-Р, 2009, с. 288.

²⁴ **Станева**, Анна. В: **Цанкова**, Цанка и др. Коментар на новия Семейен кодекс. София: Труд и право, 2009, с. 91.

активите по документално доказаната им цена на придобиване, както и съставяне на протокол, а когато в предприятието се включва вещь – част от съпружеска имуществена общност – и нотариално заверена декларация за съгласието на другия съпруг за включване на вещта в имуществото на едноличния търговец. Съответно, при последващо изключване на вещта от предприятието, включително и когато тя стане част от имуществото му, извън предприятието, за данъчни цели се смята, че „физическото лице-собственик на едноличния търговец“, извършва продажба на тази вещь по пазарна цена. Следователно, съществува специален ред за включване на вещи в предприятието на едноличен търговец, който включва съставянето на протокол за установяване на това обстоятелство и осчетоводяване на актива. Какви обаче ще са последиците от неспазването му и дали те са универсални по своята същност – може ли от неспазването на специалния ред за включване в предприятието по ЗДДФЛ да се обоснове изключване на актива от предприятието? Санкцията за несъобразяването със специалната уредба е липсата на правно основание да се начисляват амортизации на това имущество, евентуално – може да се стигне до преизчисляване на облагаемия финансов резултат на едноличния търговец и въз основа на него – на дължимите данъчни плащания²⁵. Тези последици обаче са строго специфични – за нуждите на данъчното облагане, поради което не могат да имат значение за частното право, като, например, изключване от обхвата на заложеното предприятие на актива, който не е осчетоводен по ЗДДФЛ.

Правното значение на осчетоводяването на елементите от предприятието като индигия за включването им в него може да се обоснове и от съдържанието на глава седма „Търговски книги“ от общата част на ТЗ, предвиждаща задължение за търговеца да води счетоводство, в което отразява движението на имуществото на своето предприятие, като урежда и доказателственото значение на редовно водените търговски книги. Законово уредените задължения на търговеца включват и такова за извършване на инвентаризация в определените в Закона за счетоводството срокове, с цел установяване на наличностите и оценка на елементите от актива и пасива на предприятието, като въз основа на аналитичните записвания се изготвя годишен финансов отчет. Изпълнението на това задължение обслужва интересите на широк кръг от лица – както на самия търговец, така и на съдружниците или акционерите, на кредиторите, особено при капиталови търговски дружества, при които се определя като част от дружественоправните средства за тяхна защита²⁶. Значението, което зако-

²⁵ Така в Решение № 15932 от 13.12.2012 г. по адм. д. № 4692/2012 на ВАС, в което се приема, че за лично имущество на физическото лице, което не е част от активите на предприятието на едноличния търговец и не е установено надлежно, при спазване на законовите изисквания за това, че се използва за дейността на едноличния търговец, не се начисляват амортизации.

²⁶ **Герджиков**, Огнян, Ангел **Калайджиев**, Камелия **Касабова**, Тания **Бузева**, Александър **Кацарски**. Коментар на Търговския закон. Кн. първа. Чл. 1–112, с. 268.

нодателят отдава на търговските книги нараства, видно от изменения в ТЗ в материята за търговска несъстоятелност, обнародвани в ДВ бр. 105 от 2016 г., с които в чл. 608, ал. 2 се уреди презумпция, че търговецът не е в състояние да изпълни изискуемо задължение, ако преди подаване на молбата за откриване на производството по несъстоятелност не е заявил за обявяване в търговския регистър годишните си финансови отчети за последните три години. Това изменение е израз на разбирането на законодателя за значението на счетоводните записвания, включително осчетоводяване на действителните елементи от предприятието, чието обобщение се съдържа в годишния финансов отчет.

Финансовите показатели относно състоянието на предприятието на търговеца, отразени в годишните финансови отчети и други счетоводни документи, са определящи за защита интересите на кредиторите му и за преценката дали длъжникът е в неплатежоспособност. За да установи възможността на едноличния търговец – длъжник в производството по несъстоятелност да погаси задълженията към кредиторите му, съдът следва да направи анализ на активите, чрез които едно действащо предприятие осигурява приходи за погасяване на задълженията си. В съдебната практика е обосновано, че не дълготрайните, а краткотрайни активи на предприятието (т.нар. „оборотен капитал“) са средство за генериране на текущи постъпления от търговеца, с които се заплащат задълженията към кредиторите, като определящи за наличието на неплатежоспособност, състояща се в невъзможност за извършване на плащанията по чл. 608 ТЗ, са показателите за ликвидност, които се формират като съотношение между краткотрайните активи (всички или определена част от тях) към краткосрочните или текущи задължения на предприятието²⁷. Ако обаче първоначалната информация, въведена чрез счетоводни записи на аналитично ниво, е невярна – не отразява вярно състава на предприятието, тя ще е обобщена и невярно в годишния финансов отчет, което ще предопредели и неверни констатации относно коефициентите на ликвидност, в резултат на които може да се направи и противоречащ на действителната фактическа обстановка извод относно наличие на предпоставки за неплатежоспособност.

Търговските книги имат важно значение и за изчисляване на балансовата стойност на дяловете на напускащия съдружник в дружество с ограничена отговорност. При залог на търговско предприятие те също са разбирани от законодателя като особено ценни за осигуряване на възможност за продължаване на дейността на предприятието, доколкото съдържат информация за действителното му съдържание – затова и чл. 34, ал.1 ЗОЗ предвижда право на заложния кредитор при пристъпване към изпълнение да получи и търговските книги на залогодателя, като за обезпечаването му е предвидена и мярка на принуда – правомощие на съдебния изпълнител да въведе заложния кредитор и да му предаде търговските книги на залогодателя.

²⁷ Решение №71 от 30.04.2015 г. по т.д. №4254/2013 г. на ВКС, I т.о.

В литературата и съдебната практика е дефинирано правното значение на търговските книги, придадено с правилото на чл. 55 ТЗ, уреждащо доказателствената им стойност – счетоводните книги като част от търговските книги са частни свидетелстващи документи с формална доказателствена сила, които, ако са нередовно водени, едноличният търговец не може да се позове на записванията в тях, но такова право имат третите лица, като съдът следва да ги цени като доказателствено средство на общо основание²⁸.

От изложеното следва, че включените в предприятието на едноличния търговец активи следва да бъдат осчетоводени, като в противен случай ще е налице нередовност на счетоводните записвания и книги, представляващи част от търговските книги, като е възможно книгите да са нередовни само в частта, касаеща осчетоводяването на съответни стопански операции, респективно – касаеща пропуска да се извърши такова осчетоводяване.

Дали обаче включването на актива само по себе си представлява обстоятелство, по отношение на което търговските книги имат доказателствено значение? На пръв поглед, изглежда, че отговорът е отрицателен, защото чл. 55 ТЗ предвижда, че те са доказателство между търговци за установяване на търговски сделки. Включването на субективно право в търговското предприятие на едноличния търговец обаче може да не е последица от търговска сделка, доколкото се касае за фактическо действие по обособяване на съответното право или вещ за извършване на търговска дейност, а придобиването на правото може да не е резултат от търговска сделка – например, дарение в полза на едноличния търговец като физическо лице или закупуване на имущество, първоначално определено за лично ползване, което впоследствие е добавено към предприятието с цел експлоатацията му в търговската дейност. Тълкуването в съдебната практика на разпоредбата в буквалния ѝ смисъл – че търговските книги имат доказателствено значение само за извършвани търговски сделки, но не и за други юридически факти²⁹, следва да бъде преосмислено, за да позволи доказването на принадлежността на елементи към заложеното предприятие чрез позоваване на търговските книги. Аргументи в тази посока са обсъждани вече в литературата³⁰, но заслужават допълнително внима-

²⁸ Герджиков, Огнян, Ангел Калайджиев, Камелия Касабова, Таня Бузева, Александър Кацарски, с. 284. Така и Калайджиев, Ангел. Търговско право. Обща част, с. 188. Определение № 359 от 13.05.2014 г. по търг. д. № 3957/2013 г. на ВКС, I т.о.; Определение № 600 от 07.10.2002 г. по ч. гр. д. № 545/2002 г. на ВКС, V г.о. и др.

²⁹ Така в Определение № 79 от 03.11.2008 г. по търг. д. № 385 / 2008 г. на ВКС I т.о.: „Чл. 55, ал. 1 ТЗ въвежда отграничение както по отношение на субектите, така и по отношение на предмета на доказателствената сила на търговските счетоводни книги, като изрично посочва, че тя се отнася само при спорове между търговци и то за доказване на търговски сделки“. В този смисъл и Определение № 79 от 03.11.2008 г. по търг. д. № 385/2008 г. на ВКС, V г.о.

³⁰ Герджиков, Огнян, Ангел Калайджиев, Камелия Касабова, Таня Бузева, Александър Кацарски, с. 283. Така и Калайджиев, Ангел. Търговско право. Обща част, с. 187,

ние, доколкото касаят преди всичко отпадане на изискването и двете страни по сделките да са търговци, за да имат доказателствена сила записванията за нея в търговските книги, както и уточнението, че това доказателство е неприложимо за гражданскоправни сделки³¹. По същество, всяка осчетоводена стопанска операция, която касае състава на търговското предприятие, следва да се ползва от и доказва чрез доказателствената сила на търговските книги, водени от едноличния търговец – залогодател. Както бе посочено, включването на определено благо в състава на предприятието е по-скоро фактически въпрос и може да не е резултат от извършена от търговеца търговска сделка, без значение дали ще сведем критериите към нея до едностранна търговска сделка – защото самото действие по включването на елемента в предприятието може да се отличава от правопораждащия съответното право или задължение юридически факт. Следователно, фактическото действие по приобщаване на право към предприятието (изложеното касае и включването на задължение и фактически отношения, макар тези хипотези да са по-рядко срещани), за което е извършена съответната счетоводна операция – заприходено е или по друг начин е отразено използването му за целите на предприятието, е самостоятелен юридически факт, който има правни последици и който следва да се ползва от доказателствената сила на търговските книги на търговеца, без значение дали той съвпада с правопораждащия елемента юридически факт.

Изложеното обаче не изчерпва в пълнота различните житейски ситуации, а е основание единствено за извода, че осчетоводяването на съответния елемент от предприятието по законоустановения ред е една от възможните хипотези на „включване в предприятието“. Липсата на осчетоводяване не означава, че съответният елемент не е част от предприятието – съответно, че заложникът кредитор не може да се удовлетвори от него при изпълнение върху цялото предприятие или върху отделни негови елементи. Такова заключение би било необосновано, по-точно би било да се обобщи, че осчетоводяването в търговските книги, когато те са редовно водени, следва да бъде съобразено от съда при определяне на обхвата на предприятието и да бъде ценено като доказателство за принадлежността към него при преценката по същество на спора, освен ако не бъде оборено чрез други такива. Липсата на счетоводен запис при наличие на основание за това означава, че счетоводните книги са нередовно водени, поради което търговецът не може да се позове на тази липса, а третото лице – каквото най-често ще е заложникът кредитор или приобретател на предприятието или елемент от него, няма да има правен интерес от това. Такъв интерес обаче ще е налице, ако се касае за оспорване на пасив от

който посочва правилно, че търговските книги не могат да се използват като доказателство в полза на търговец при спорове, които произхождат от гражданскоправни отношения на търговеца.

³¹ **Каладжиев**, Ангел. Цит. съч., с. 187 констатира, че ограниченията на чл. 55, ал.1 ТЗ са безпредметни, защото не се съдържат в аналогичното правило на чл. 182 ГПК.

предприятието – дали той е бил осчетоводен като такъв. Осчетоводяването на фактурата за съответното задължение на едноличния търговец, включването ѝ в дневника за продажбите по данъка върху добавената стойност и ползването на данък върху добавената стойност по нея са признание за съществуването на задължението³², като е въпрос на фактическа проверка дали пасивът принадлежи на предприятието. С осчетоводяването на задължението именно в предприятието на едноличния търговец обаче, според мен, ще е налице признание както на съществуването на задължението, така и на факта, че същото е част от предприятието, като твърдението си за противното едноличният търговец ще следва да докаже, оборвайки формалната доказателствена сила на търговските си книги, водени от него самия, което процесуално поведение ще бъде преценявано от съда с оглед останалите доказателства по делото, включително и предвид презумпцията по чл. 286 ТЗ за търговския характер на сключваните от него сделки. От друга страна, ако съгласно съдържанието на търговските книги в предприятието са включени активи, пасиви или фактически отношения, които не се използват за дейността на търговеца, те ще се вземат предвид при изчисляването на коефициентите за ликвидност и изобщо ще бъдат третиращи като принадлежащи към предприятието, освен ако търговецът не установи сам нередовното водене на търговските си книги.

Осчетоводяването на актив, пасив или фактическо отношение (когато последното е приложимо) е индигия за принадлежността му към предприятието, но тази квалификация може да бъде отречена чрез други доказателствени средства, включително свидетелски показания³³. Но липсата на счетоводни записи или документи не води до противоположното заключение – че съответният елемент не е част от предприятието. Този окончателен извод се подкрепя от актуалната тълкувателна практика на Общото събрание на Гражданската колегия на Върховния касационен съд – ТР № 4 от 14.03.2016 г., постановено по Тълкувателно дело № 4 по описа за 2014 г., в което се дава отговор на въпрос 2 Г – дали е необходимо предоставеният за стопанисване или управление имот да е заприходен в баланса на държавното предприятие към момента на преобразуването, за да се приложи нормата на чл. 17а от Закона за преобразуване и приватизация на държавни и общински предприятия (ЗППДОБП – отм.). В решението се приема, че фактическият състав на специфичния придобивен способ не изисква „осчетоводяване“, „заприходяване в баланса“ и други подобни действия, в зависимост от които да поставя придобиването на правото на собственост. В мотивите на съда се прави и по-общият извод, че осчетоводяването или отразяването в баланс, инвентарна книга и/

³² Така в трайната съдебна практика – например, Решение № 30 от 08.04.2011 г. по т. д. № 416/2010 г., ВКС, I т. о.; Решение № 23 от 07.02.2011 г. по т. д. № 588/2010 г. II т. о. на ВКС и др.

³³ Така в Решение № 7 от 22.02.2011 г. по т. д. № 264/2010 г. на ВКС, I т. о.

или друг подобен регистър, воден от държавното предприятие, не е елемент от фактическия състав нито на предоставянето на държавното имущество за стопанисване и управление, нито на уредения в чл. 17а ЗППДОБП (отм.) придобивен способ, нито на който и да било друг придобивен способ. Посочва се още, че „заприходяването на имот в счетоводния баланс на едно юридическо лице, не може да породи право на собственост в полза на това лице, ако то не е придобило собствеността върху имота въз основа на осъществен придобивен способ (сделка, придобивна давност или др.). То може да има само непряко доказателствено значение за доказване на факта на предоставяне на имота за стопанисване и управление на съответното държавно предприятие“. Следователно, при липса на изрично законово изискване за включването на елемент в търговското предприятие единствено чрез осчетоводяването му, а не по друг способ (каквото изискване не съдържа чл. 55 ТЗ, защото урежда общо задължение за водене на редовно счетоводство), няма аргумент в полза на тезата за осчетоводяването като изключителен начин на включване в предприятието³⁴, по-важно – не може да се придаде самостоятелно правно значение на самото действие по „включване в предприятието“³⁵.

На последно място, налице е и аргумент от специалния закон – чл. 10 ЗОЗ, който предвижда трансформация на право на предпочтително удовлетворение на заложния кредитор не само от цената на заложеното имущество, но и от полученото за него обезщетение, насрещната престация при отчуждаването му – без значение дали те са включени в търговското му предприятие.

3. Задълженията като елемент от предприятието

Изложеното по-горе относно принадлежността на права към търговското предприятие, липсата на различие между имуществото и търговското предприятие на юридическите лица търговци и значението за включването в предприятието на едноличния търговец се отнася съответно и за задълженията като втората група елементи от състава на търговското предприятие.

3.1. Въпросът за пасивите на предприятието е от определящо значение при изследваните по-горе хипотези, касаещи активите – както за преценка дали е налице неплатежоспособност, така и за изчисляване на балансовата

³⁴ Тезата, че осчетоводяването единствено е възможен, но не и изключителен способ, може да бъде изведена от изложеното в доктрината – **Матеева**, Екатерина. Цит. съч., с. 128

³⁵ В този смисъл съществуването на правен акт на внасяне в предприятието се отрича и от **Станева**, Анна. Търговска несъстоятелност и съпругеска имуществена общност. *Търговско право*, 1995, № 4, с. 43. Анализът касае съдържанието на чл. 614, ал. 2 ТЗ до изменението на текста с ДВ, бр. 70 от 1998, бр. 58 от 2003, съгласно който в масата на несъстоятелността на едноличния търговец попадат и вещите, правата върху вещи и паричните влогове – съпругеска имуществена общност, включени в предприятието му.

стойност на дела на напускащия съдружник и т.н. Когато се касае за залог на търговско предприятие, с оглед възможността за удовлетворяването от него като съвкупност или като отделни негови елементи, заинтересовани от изсяняване на действителните задължения на предприятието са заложникът кредитор, чиито права ще се конкурират с тези на кредиторите на предприятието, както и евентуалният приобретател на предприятието, който ще придобие съвкупността във вида, в който е било проведено изпълнение спрямо нея, след погасяване на заложното право.

3.2. Няма спор в литературата и съдебната практика относно вида и особеностите на задължения, които попадат в предприятието – те могат да бъдат условни, срочни, бъдещи, спорни, като типични представители са облигационните задължения и публичните такива, свързани с търговската дейност, като дори и гражданскоправните задължения, включително тези с извъндоговорно основание придобиват търговски характер, ако са свързани със занятието на търговеца³⁶. Задълженията по договори за изпълнение на обществени поръчки, сключени по реда на Закона за обществените поръчки, също са част от търговското предприятие, ако отговарят на посочения критерий, както и парични задължения към ДФ „Земеделие“ относно финансиране на проект, бенефициер по който е търговецът³⁷. Предвид въведеното в края на 2017 г. с изменение на чл. 15 ТЗ, обнародвано в ДВ, бр. 102 от 2017 г., ограничение за прехвърлителни сделки с търговско предприятие, без съмнение е, че сред пасивите попадат и трудови възнаграждения, обезщетения, задължителни осигурителни вноски на работниците и служителите, включително и на работниците и служителите, трудовите правоотношения с които са прекратени до три години преди прехвърлянето на предприятието.

Задълженията, поети от търговците по правно-организационната им форма, са част от предприятието, доколкото при корпоративните търговци предприятието и имуществото им съвпадат като понятия и състав – затова и всяко право и задължение на търговеца, без значение дали възниква от търговска или гражданскоправна сделка, е елемент от предприятието. Не така стоят нещата обаче при едноличния търговец – в резултат на конкретна фактическа преценка трябва да се установи кога задълженията са свързани с дейността на едноличния търговец, доколкото той има и друго битие – като субект на гражданското право, който сключва всякакви сделки за задоволяване на личните си потребности. Установилото се като правило виждане, че преценката за принадлежността на конкретно право трябва да се установи съобразно фактическата обстановка, не е особено полезна при юридическия анализ на пасивите на предприятието, поради което биха могли да се обсъдят правни критерии,

³⁶ **Калайджиев**, Ангел. Търговско право. Обща част, с. 80

³⁷ Определение № 858 от 04.12.2013 г. по ч.пр. д. № 4361/2013 г. на ВКС, Т.О.; Определение № 527 от 19.07.2011 г. по търг. д. № 280/2010 г. на ВКС, II т.о.

чрез които да се оцени съответната фактическа обстановка. Доколкото се касае за поемане на задължения, определяща, според мен, ще е престацията, получена от или дължима на търговеца, ако се касае за двустранна сделка, предвид синалагматичния ѝ характер. Ако търговецът се е задължил срещу престация, свързана с търговската му дейност, то и задължението следва да бъде причислено към предприятието, без значение дали е осчетоводено като такова. При едностранните сделки, по които задължение поема само едноличният търговец, доколкото основанието се съдържа в друго правоотношение, трябва да бъде изследвано каузалното отношение и ако то е свързано със занятието на търговеца, отново ще е налице принадлежност на пасива към предприятието.

4. Фактическите отношения като елемент от предприятието

Последната категория от елементи, определящи съвкупността търговско предприятие, са фактическите отношения, произтичащи от търговската дейност. Те най-точно могат да бъдат определени като отношения, които изразяват търговията, като не са последица от упражняване на права и изпълнение на задължения – тоест, не са правоотношения³⁸.

Фактическите отношения поначало имат правно значение само като елементи от предприятието, в която връзка се ползват с правна закрила – конкурентното право, например, което не допуска нелоялна конкуренция и търговски практики³⁹. Преобладаващото виждане в доктрината е, че те имат имуществено значение, като с важността им за икономиката се обяснява изобщо и въвеждането на позитивноправната уредба, целяща да съхрани предприятието като съвкупността, която ги съдържа и на стойността на която те значително влияят⁴⁰. Доколкото именно фактическите отношения стоят в основата на

³⁸ Така **Кацаров**, Константин. Систематичен курс по българско търговско право, с. 101; **Калайджиев**, Ангел. Търговско право. Обща част, с. 81;

³⁹ **Василев**, Любен. Юридически изследвания върху търговското предприятие. 2. прераб. и доп. изд. София: ТедИна, 1995, с. 83 правилно отбелязва, че клиентелата като фактическо отношение не е обект на самостоятелна правна закрила, а само доколкото чрез засягането ѝ се накърняват правата на титуляра – на търговеца.

⁴⁰ **Кацаров**, Константин. Критически бележки върху правната същност на понятието „търговско предприятие“, с. 12; **Калайджиев**, Ангел. Цит. съч., с. 81, който констатира, че те имат имуществена стойност и не само в рамките на предприятието; **Стефанов**, Георги. Търговско право. Обща част, с. 167 и други. Обратно **Ланджев**, Борис. Търговското предприятие. София: НБУ, 2003, с. 81 – според автора макар да нямат имуществен характер, фактическите отношения имат решаващо значение за цената на търговското предприятие. В практиката на Конституционния съд обаче се приема, че те имат имуществен характер: „Предприятието включва в себе си не само права и задължения, породени от търговска дейност, но и фактически отношения с имуществено значение (например клиентелата на предприятието, от която зависи неговият икономически просперитет)“ – така в Решение № 3 от 27.04.2000 г. на КС на РБ по конст. д. № 3/2000 г.

търговската дейност, те са съществен елемент от предприятието и определят неговото съдържание, защото обхващат както вътрешни процеси в съвкупността – вътрешни фактически отношения са организация на производството, опит и квалификация на персонала, ноу-хау, така и външни отношения – позицията на пазара, каналите за дистрибуция и снабдяване със стоки и материали, клиентелата, добрата репутация и други⁴¹.

В САЩ и Обединеното кралство нуждата от защита на този особен елемент от предприятието е припозната още в средата на деветнадесети век, като постепенно прецедентното право развива различни способи за защитата му – определяйки го като обект на правото на собственост, впоследствие нарушаването му се квалифицира като деликт и се ползва със специална защита⁴².

Не може да се сподели тезата, че фактическите отношения са относително правно илеревантни и поради това всяка евентуална смяна на титулярите е без каквото и да било юридическо значение⁴³, защото промяната на титуляра на фактическите отношения, предвид несамостоятелния им характер, ще означава и промяна на титуляра на търговското предприятие. За приобретателя на предприятието е от определящо значение дали ще му бъдат прехвърлени и фактическите отношения, защото в противен случай би поел единствено правата и задълженията, без определящия ги и свързващия ги помежду им, с пазара и с контрахентите елемент – фактическите отношения. Такъв е и подходът на ЗОЗ, който при уредбата на изпълнението върху предприятието като съвкупност изрично посочва като елемент от нейното съдържание и фактическите отношения – за да се обезпечи принадлежността им към продаваното предприятие. Именно за да опази предприятието – неговите активи и фактически отношения се предвижда и назначаването на управител на предприятието при изпълнение върху съвкупността, който представлява залогодателя и управлява дейността му, включително и в отношенията с клиенти, доставчици и други⁴⁴.

⁴¹ **Стефанов**, Георги. Цит. съч., с. 166

⁴² Терминът за тези, присъщи на търговската дейност фактически отношения е „goodwill“ – определен в доктрината като сбор от правни връзки, обхващащи ценни търговски отношения, които дават на титуляра им отличително преимущество спрямо другите конкуренти, които нямат такива – така **Wright**, Floyd. Tort Responsibility for Destruction of Goodwill. *The Cornell Law Review*, 1929, Volume 14, Issue 3, p. 301.

⁴³ **Ланджев**, Борис. Търговското предприятие. София: Нов български университет, 2003, с. 85.

⁴⁴ Така в Решение № 301 от 20.12.2018 г. по гр. д. № 3341/2018 г. на ВКС, IV г.о.: „Обратното разпорежда нормата на чл.46 ал.6 ЗОЗ: с вписването на управител на заложеното предприятие в търговския регистър се прекратяват правомощията на органите на залогодателя – юридическо лице (по отношение на включените като елементи на предприятието права, задължения и фактически отношения) – затова залогодателят се лишава от право да управлява и да се разпорежда със заложеното имущество (десезира се); той се представлява (за отношенията, включени в предприятието) от назначения управител на заложеното предприятие“.

На последно място, фактическите отношения могат да бъдат обособени в две групи съобразно критерия дали имат самостоятелно съществуване извън търговското предприятие или не. Присъщите на предприятието фактически отношения нямат собствено място в правопорядъка извън предприятието – те са свързани с функционирането му и се проявяват като част от бизнеса – клиента и подобните ѝ, а също и ноу хау, когато под това разбираме знания, опит, умения, неотделими от мениджмънта и персонала. Самостоятелно съществуване имат отношенията от втората категория – тези, които не са присъщи, типични за предприятието и са обект на правно регулиране и без да са част от него, тоест, техен титуляр може да е и нетърговец⁴⁵ – владение, държане и други, включително такива форми на ноу-хау като описания на технологични процеси, процеси по обработка и добив на материали или суровини, рецепти за химически състав и други. Именно обичайно принадлежащите към предприятието са отношенията, които му придават значителна добавена стойност, способстват за генериране на приходи и превръщат съвкупността от права и задължения в самостоятелна икономическа единица, чиято стойност многократно надхвърля простия сбор на активите, в това число и тяхната чиста стойност, след приспадане на пасивите. Към съхраняването на тези фактически отношения е насочена уредбата на изпълнението върху търговско предприятие като съвкупност, защото предприятието е особен случай на залог не толкова заради разнородния характер на активите и пасивите, които го превръщат в хетерогенна съвкупност от еднородни елементи, а заради възможността залогодателят да продължи да развива фактическите отношения по начин, по който зложният кредитор не би могъл, поради липсата на специални знания и умения не за управление на активи и пасиви, а за изграждане на предприятието като център на фактически отношения чрез които търговецът мултиплицира печалбата си.

III. Заключение бележки

Юридическите характеристики на един правен институт определят не само неговия облик и правна природа, но и практическото му значение за оборота. Сред тези на търговското предприятие, което е обект на особен залог, водеща е тази за неговия състав, защото тя не само определя съдържателно обхвата на обезпечението, но и неговото приложение в търговския оборот. Особената важност на състава на предприятието се дължи на друга негова характеристика – то представлява съвкупност от права, задължения и фактически отношения, която е динамична и хетерогенна по своя обхват и която е предназначена да функционира чрез разпоредителни сделки с елементи от

⁴⁵ Така **Герджиков**, Огнян, Ангел **Калайджиев**, Камелия **Касабова**, Таня **Бузева**, Александър **Кацарски**. Коментар на Търговския закон. Кн. първа. Чл. 1–112, с. 121

предприятието – стоки, суровини, материали и други. Оттук и принадлежността към предприятието на тези активи обуславя и възможността заложникът кредитор да реализира обезпечението ефективно – като насочи изпълнението по реда на ЗОЗ спрямо всички негови активи, от чиято цена при продажбата им има право да се удовлетвори предпочтително. Затова и теоретичните въпроси за принадлежността на елементите към предприятието придобива все по-голямо практическо значение – защото тяхното разрешаване има преки практически последици, с които страните следва да съобразяват своето поведение.

ЛИТЕРАТУРА

- Андреев**, Михаил. Римско частно право. 7. изд. София: Софи-Р, 1993. 480 с.
- Василев**, Ивайло. Вписване на договори за особен залог върху търговско предприятие. *Собственост и право*, 2018, № 7, 55–66.
- Василев**, Любен. Юридически изследвания върху търговското предприятие. 2. прераб. и доп. изд. София: ТедИна, 1995. 216 с. (Нова ред. Ч. Големинов).
- Герджиков**, Огнян, Ангел **Калайджиев**, Камелия **Касабова**, Таня **Бузева**, Александър **Кацарски**. Коментар на Търговския закон. Кн. първа. Чл. 1–112. София: Софи-Р, 2007. 580 с.
- Герджиков**, Огнян. По въпроса за имуществото и капитала на търговските дружества. *Търговско право*, 2010, № 2, 7–22.
- Диков**, Любен. Търговско право. София: Печатница Балкан, 1925. XVI, 1032 с.
- Иванов**, Димитър. Особенният залог в българското право. София: Сиела, 2017. 336 с.
- Калайджиев**, Ангел. Облигационно право. Обща част. 7. прераб. и доп. изд. София: Сиби, 2016. 840 с.
- Калайджиев**, Ангел. При какви условия ипотечното право, учредено върху терен, ще има сила за сградите, построени върху терена. *Търговско право*, 2015, № 2, 33–38.
- Калайджиев**, Ангел. Търговско право. Обща част. 3. прераб. и доп. изд. София: Труд и право, 2015. 376 с.
- Кацаров**, Константин. Критически бележки върху правната същност на понятието „търговско предприятие“. София: Печатница на Армейския военно-издателски фонд, 1933.
- Кацаров**, Константин. Систематичен курс по българско търговско право. 4. фототип. изд. София: Държавна печатница Георги Димитров, 1990. 1064 с.
- Ланджев**, Борис. Правото на членство в акционерното дружество. София: Труд и право, 2000. 224 с.
- Ланджев**, Борис. Търговското предприятие. София: Сиела, 2003. 364 с.
- Марков**, Методи. В: **Ненова**, Лиляна. Семейно право. Кн. първа. София: Софи-Р, 2009. (Нова редакция М. Марков). 664 с.
- Матеева**, Екатерина. Семейно право на Република България. София: ВСУ Черноризец Храбър, 2010. 544 с.

- Найденов**, Борислав. Особени залози. Коментар и текст на Закона за особените залози и подзаконовите нормативни актове към него. 3. доп. и прераб. изд. София: Феня, 2000. 232 с.
- Русчев**, Иван. Върху наследяването на налични акции и на членствено правоотношение [онлайн]. Достъпна на <http://gramada.org/>
- Ставру**, Стоян. Въпроси на българското вещно право. София: Феня, 2010.
- Станева**, Анна. В: **Цанкова**, Цанка и др. Коментар на новия Семейен кодекс. София: Труд и право, 2009. 688 с.
- Станева**, Анна. Търговска несъстоятелност и съпругеска имуществена общност. *Търговско право*, 1995, № 4,
- Стефанов**, Георги. Търговско право. Обща част. 3. доп., актуализирано изд. Велико Търново: Абагар, 2016. 416 с.
- Wright**, Floyd. Tort Responsibility for Destruction of Goodwill. *The Cornell Law Review*, 1929, Volume 14, Issue 3.

Дадена в Катедра „Гражданскоправни науки“ – април 2019 г.
Рецензент –доц. д-р Анета Антонова